
Redactie:

Dr. C. G. B. TEN KATE (Secretaris, Kampen, Fernhoutstraat 13),

Dr. H. N. KLUIJVER en Prof. Dr. K. H. VOOUS

Veldwaarneming van de Grauwe Fitis, *Phylloscopus trochiloides* (Sundevall)(**)

door

J. KIST

Op zondag 29 oktober 1961 bevonden Klatte, Van den Oord, Tekke en ik ons halverwege de ornithologisch vermaarde Knardijk, op zoek naar „verlate” doortrekkende zangertjes, welke zich op de najaarstrek in de langs de voet van de dijk staande wilgen plegen op te houden. Op een gegeven ogenblik stopte Klatte plotseling zijn langzaam rijdende auto en wees hij ons op een zich in de wilgen voortbewegende *Phylloscopus*-achtige vogel. Nog in de auto zittend constateerden wij terstond, dat de vogel een bijzonder g r i j z e indruk maakte en dat wij dus vermoedelijk iets anders zagen dan een ”gewone” Fitis of Tjiftjaf.

Dit vermoeden werd bevestigd, toen wij de uiterst beweeglijke vogel langzaam benaderden en hem zo nu en dan in de korte ogenblikken dat hij zich bloot gaf, beter konden observeren. Tot onze verrassing bleek hij namelijk een markante, l a n g e en l i c h t e w e n k b r a u w s t r e e p te bezitten alsmede een opvallende lichte streep over de vleugels! Onze gedachten gingen onmiddellijk uit naar de Noordse Boszanger, *Phylloscopus borealis*, maar de spanning steeg ten top toen v. d. Oord als eerste van ons vaststelde, dat de vogel d o n k e r e poten had, en hij daaraan de suggestie verbond, dat het wel eens een Grauwe Fitis, *Phylloscopus trochiloides*, kon zijn!

Onze door de nog bebladerde wilgen flitsende vogel was zeer moeilijk in de kijker te krijgen, maar wij hadden het geluk, dat hij geruime tijd in de ijle top van een wilg vertoefde en zich toen nauwkeurig liet waarnemen. Daarna — en wel juist op het ogenblik, dat de N.O.U.-leden Verkerk en Zwitser kwamen aanrijden en nog een glimp van de vogel konden opvangen — verdween hij uit ons gezichtsveld en konden wij hem niet meer terugvinden. Later op de dag slaagden de N.O.U.-leden Croockewit, C. J. van Dijk, Swaab en Zeegers er in de vogel nabij de door ons opgegeven plaats te traceren, waarbij zij zo gelukkig waren tweemaal de voor de determinatie van *Phylloscopi* zo belangrijke r o e p te horen. Ten slotte kregen enkelen van ons en het voornoemde gezelschap de vogel een uur later nogmaals even in de kijker, toen Swaab onze aandacht vestigde op de door hem herkende

roep en wij op het geluid afgaand de vogel konden localiseren. Van den Oord constateerde daarbij, dat de vogel een lichte basis van de ondersnavel vertoonde.

Onze vogel menen wij als volgt te moeten beschrijven: typische postuur van een *Phylloscopus*, naar schatting iets kleiner dan een Fitis, doch groter dan een Goudhaantje; algemene indruk van een grijsachtige *Phylloscopus*; bovendien olijfkleurig groengrijs, iets donkerder op de kop en meer naar het bruinachtige op de staart; onderdelen licht grijsachtig, naar wit overgaand op buik en onderstaartdekveren en (naar v. Dijk en Klatte zagen) met groengeel waas op de flanken; grote slagpennen van de samengevouwen vleugel donkerder dan de rug en met duidelijk groene randen; geprononceerde, vrijwel rechte, roomwitte wenkbrauwstreep, ver boven de oorstreek doorlopend en aanmerkelijk langer dan bij Fitis of Tjiftjaf; geprononceerde, witachtig gele vleugelstreep ter hoogte van de grote vleugeldekken; donkere poten; kleine, donkere snavel met lichte basis van ondersnavel; roep een helder, vrij doordringend, hoog en twee-lettergrepig "tsie-up" of "sie-wuu" (hoog-laag).

Voor de determinatie (waarbij ik de species-sleutel van Ticehurst's "A systematic Review of the Genus *Phylloscopus*" volg) komen slechts in aanmerking *Phylloscopi* met een lichte vleugelstreep. In deze groep dienen te worden geëcarteerd de soorten met een gele stuit of stuitvlek (*proregulus*, *maculipennis* en *pulcher*), met een duidelijke lichte middenstreep over de kop (*cantator*, *ricketti*, *occipitalis*, *reguloides* en *davisoni*), met heldergele onderstaartdekveren (*coronatus*), met satijnwitte onderdelen en licht vleeskleurige poten (*tenellipes*), met wit in de buitenste drie staartpennen (*presbytes* van Timor en Flores!) en met twee duidelijke vleugelstrepen (*subviridis* en *inornatus*). Dit betekent, dat wij de keuze hebben tussen *borealis*, *trochiloides*, *nitidus* en *magnirostris*; soorten dus welke in het veld (en ook op de museumtafel) zeer veel op elkaar gelijken.

Borealis (de Noordse Boszanger) en *magnirostris* zijn de grootste vertegenwoordigers van het geslacht *Phylloscopus*. Zij zijn — ook in het veld voor een geoefende waarnemer — duidelijk groter dan een Fitis en komen naar mijn oordeel reeds daarom nauwelijks in aanmerking. Wij hebben de vogel samen met een Goudhaantje in eenzelfde wilg gezien en namen toen waar, dat hij juist één slag groter was dan *regulus* en dus nauwelijks zo groot als een Tjiftjaf. Hierbij komt, dat *borealis* en *magnirostris* een relatief lange en brede snavel hebben, hetgeen van onze vogel zeker niet gezegd kon worden. Van beide soorten wordt in de handboeken ook niet het "grijze" uiterlijk beschreven zoals wij dit bij onze vogel als opvallend kenmerk constateerden. Belangrijk acht ik voorts, dat de roep van onze vogel een geheel andere was dan die der beide soorten. Ticehurst acht voor *magnirostris* het beste veldkenmerk "the very distinct call-note well expressed by "dir-tee", the second syllable half an octave higher than the first" (laag-hoog); de roep van *borealis* is (zie "Vogelgids") een hees "tsssp" of een scheldend en her-

haald "tsizzip". Ten slotte acht ik mede beslissend, dat *borealis* lichte (bleek bruinachtig vleeskleurige) poten en een vrij korte vleugelstreep heeft en dat *magnirostris* een broedvogel van Kashmir, het Himalaya-gebied en Zuid China is; en dat is wel heel ver weg.

Er blijft ons dus — in het kader van het bewijs uit het ongerijmde — de keuze tussen *trochiloides* en *nitidus*. Deze keuze is niet moeilijk. Want *nitidus* — broedvogel van de Caucasus, Armenië, Perzië en Afghanistan en nogal eens als een ondersoort van *trochiloides* beschouwd — heeft uitgesproken groene bovendelen en heldergele onderdelen en komt dus zeker niet in aanmerking. En zo zijn wij dus beland bij de Grauwe Fitis, *Phylloscopus trochiloides* (Sundevall)!

Ter voltooiing van de determinatie dien ik thans nog aan te tonen, dat onze vogel ook in positieve zin voldoet aan de kenmerken van *trochiloides*. Wat de door ons waargenomen snavel- en pootkleur en wenkbrauw- en vleugelstreep betreft, bestaat er geen probleem; want de Grauwe Fitis heeft een donkere (kleine) snavel met oranje tot geelachtige ondersnavel of basis daarvan, donkere (donker grijs- tot purperbruine) poten, lange en opvallende geel- tot witachtige wenkbrauwstreep en geel- tot witachtige vleugelstreep. Er blijft dus nog over om na te gaan, of de door ons waargenomen roep en algemene grondkleur der boven- en onderdelen kenmerkend is voor de Grauwe Fitis.

In de gangbare handboeken komt niet voldoende tot uitdrukking, dat *trochiloides* in het veld een grijsachtige indruk maakt of kan maken. De bovendelen worden veelal beschreven als "dull olive green" (Ticehurst), "bräunlich olivengrünlich" (Hartert) of "olive-green, tinged brown" (Handbook), hetgeen vermoedelijk de aanleiding is geweest de soort "Greenish Warbler" of "Grüner Laubsänger" te noemen. Wel wijst Alexander ("British Birds", 1955, blz. 294 e.v.) er op, dat *trochiloides* nogal variabel is en soms op de bovenzijde geen spoor van groen vertoont, maar van grijsachtige bovendelen rept hij niet.

Dat niettemin *trochiloides* in het veld een — wat de veldornithologen noemen — "grijze" indruk kan maken (hetgeen voor mij aanleiding is geweest de soort op suggestie van Voous in de "Vogelgids" de naam van Grauwe Fitis te geven), bewijzen de ervaringen van Williamson, die hem op Fair Isle verscheidene malen heeft waargenomen en in de hand gehad. In "British Birds" (1951, blz. 120) schrijft hij: "A bird of this species recorded on September 19th appeared very grey in the field; . . . The upper-parts appeared to be a uniform olive-grey, with the tail and primaries darker; . . . The under-parts were a uniform greyish-white; . . . The most important field-character of the bird was its general greyness." Van een op 15 juli 1955 op Fair Isle gevangen vogel beschrijft hij ("British Birds", 1956, blz. 42) de bovendelen als "greyish olive-green, greyest on head, nape and rump, with the green most marked on the edges of the flight-feathers in the closed wing", waarbij ik aanteken, dat ook ons de groene randen

van de grote slagpennen opvielen! Ten slotte deelt ook Bryson ("British Birds", 1956, blz. 44) van een op 27 augustus 1955 op het Isle of May gevangen adulte vogel mede: "In the field the wing-bar was hard to see, but the general colour relative to the Willow Warblers (*Ph. trochilus*) was greyer". Het lijkt mij niet „toevallig”, dat onze eerste indruk van de vogel volkomen overeenstemt met de ervaringen der Britse veldornithologen!

Ook de in de handboeken gegeven balgbeschrijvingen van de onderdelen van *trochiloides* kloppen niet geheel met onze waarneming. Veelal wordt gesproken van "dirty white with a slight yellowish tinge" (Ticehurst), "weisslich mit schwefelgelbem Anfluge" (Hartert) of "whitish yellow" (Handbook). Van die gele tint heeft geen onzer iets kunnen bespeuren behoudens dat Van Dijk en Klatte een geel waas op de flanken hebben gezien en dat ik zelf de eerste keer dat ik de vogel goed in de kijker had (doch daarna niet meer), een geelachtig waas op de borst meende te constateren. Ook op dit punt blijken de veldwaarnemingen ons in het gelijk te stellen. Alexander ("British Birds", 1955, blz. 294) zag in Zuid India exemplaren waarvan de onderzijde "nearly white (very slightly grey, or buffy-grey)" was. Axell ("British Birds", 1958, blz. 125) spreekt van een gevangen exemplaar over "generally very pale under-parts"; Thearle ("British Birds", 1954, blz. 408) schrijft: "The underparts appeared off-white, with no yellow tinge discernible". Ten slotte had ook Williamson ("British Birds", 1951, blz. 120, en 1956, blz. 42) dezelfde ervaringen: "the underparts were a uniform greyish-white . . . the yellow on the under-parts was only faintly indicated and apparently not obvious in the field"; . . . the under-parts were whitish with some streaky yellow markings on the breast (not visible in the field)". Zoals zo vaak blijkt ook hier dat de balgbeschrijvingen van een vogel niet steeds parallel lopen met zijn kenmerken in het veld!

Een fraaie afronding van de determinatie vormt de door ons gehoorde roep, een helder, vrij doordringend, hoog en twee-lettergrepig "tsie-up" of "sie-wuu". Ticehurst spreekt van "a penetrating chi-wee", Williamson van "a musical disyllabic call-note chee-wee" en het Handbook van "a double note rendered as tsi-e or whee-ut, the first note not unlike that of Chiffchaff or Willow-Warbler, the second lower and flatter". Schüz ("Syllegomena Biologica, Festschrift Otto Kleinschmidt", 1950, blz. 405), die de soort op zijn broedplaats observeerde, schrijft: "Lockruf der Alten: wie dsiöp (dsiëb) oder zilep, bei grösserer Erregung auch zilip oder (d)schilip, gewissermassen ein verfeinerte Form des Bachstelzenlockens". Roux ("Nos Oiseaux", 50, 1960, blz. 316), die op 9 januari 1960 de eerste waarneming van de soort voor Zwitserland deed, beschrijft de roep als „un vigoureux "tsi-i" bisyllabique et légèrement descendant, scandé, décidé, qui surprend, dérouté même (le mot n'est pas trop fort) dans la gorge d'un Pouillot". De overeenkomst van deze beschrijvingen (twee-lettergrepig; hoog-laag) met de roep van onze vogel is frappant. Daar deze roep (die op de museumstafel ontbreekt!) karakteristiek is voor de soort (met name tegenover *borealis* en

magnirostris), vormt hij naar mijn oordeel het overtuigende sluitstuk van de determinatie van onze vogel als *Phylloscopus trochiloides* ¹⁾).

Ik meen, dat zelfs kan worden vastgesteld, dat ons exemplaar een jonge vogel in eerste herfstkleed was. Bij *trochiloides* is namelijk de duidelijke lichte vleugelstreep alleen een veldkenmerk, wanneer de vogel zich in het vers geruide kleed bevindt. Naarmate de punten van de grote vleugeldekveren aan afslijting onderhevig zijn, vervaagt de vleugelstreep geheel of ten dele en wordt hij bij sommige exemplaren aan één der vleugels of aan beide zelfs geheel onzichtbaar. Daar de volwassen vogel alleen in het v o o r - j a a r zijn vleugelveren ruit en dus niet in het najaar, is het praktisch uitgesloten, dat deze in het einde van oktober nog een zò markante vleugelstreep kan vertonen als die van het door ons waargenomen exemplaar. De juveniele vogel ruit daarentegen in de herfst (augustus en september) zijn vleugelveren wèl en behoudt dan dus gedurende enige maanden (en zeker in oktober) nog een opvallende vleugelstreep. Dit voert tot de conclusie, dat onze vogel zich in eerste herfstkleed bevond. Hieraan voeg ik als suggestie toe, dat het wel eens zou kunnen zijn, dat vooral de o n v o l w a s s e n Grauwe Fitis zo'n grijze indruk in het veld maakt. De gangbare balgbeschrijvingen van deze soort berusten immers voornamelijk op in hun broedgebied verzamelde en dus adulte voorwerpen en niet op exemplaren welke in hun overwinteringsgebied werden verzameld en voor een aanmerkelijk deel uit jonge vogels bestaan.

Het is uiteraard niet erg waarschijnlijk, dat wij het enige exemplaar van *trochiloides* hebben gezien, dat zich in het late najaar van 1961 in Nederland bevond. In de regel geldt, dat er tegenover één waargenomen dwaalgast een onbekend aantal andere exemplaren staan, welke aan de aandacht ontsnappen. En in dit verband is het dan ook vermeldenswaard, dat het N.O.U.-lid Bezemer kort na onze waarneming, op 7 november 1961, eveneens een grijze *Phylloscopus* waarnam, welke hij met stelligheid voor *trochiloides* houdt. Bezemer schrijft mij als volgt:

"Op Dinsdagmorgen 7 November 1961 nam ik in Wassenaar in uitstekend licht (bijna voortdurend zon), langs de Wassenaarse Slag *Phylloscopus trochiloides* waar. Terwijl ik naar een Steenuil keek, die in een sparretje wat van de zon genoot, verscheen er plotseling een *Phylloscopus*, die zeer bewegelijk rondvloog en ten slotte tot vlakbij kwam ($\pm$ 10 meter afstand).

Ik tekende er van op, dat hij een wat kleinere indruk maakte dan de Tjiftjaf; van boven was hij opvallend effen grijsachtig, tussen olijfbruin en donkergrijs in; van onderen geheel vuilwit. Een zeer duidelijke superciliaire streep: beige-wit, of lichtgeel, viel direct op (bepaald smaller dan de wenkbrauwstreep van het Bladkoninkje (*Phyll. inornatus*) die ik destijds heel goed

¹⁾ De kenmerkende roep van onze vogel sluit overigens uit, dat wij te maken hebben gehad met een grijze variant van het Bladkoninkje, *Phylloscopus inornatus*, waarvan een der twee vleugelstrepen in het veld onzichtbaar was. De — mij bekende — roep van het Bladkoninkje is immers een scherp, éénlettergrepig „wiesp”.

waarnam in Wassenaar), terwijl ik, toen de vogel dichtbij was, zeer duidelijk één kort, licht vleugelstreepje zag. De kleur der pootjes kon ik niet nauwkeurig bepalen, maar ze waren niet licht. Steeds "trok" hij druk met de vleugels, ze telkens half openend, en met de staart. Er bestaat bij mij geen twijfel dat het een exemplaar van *Phylloscopus trochiloides* was. Hij verdween na ± 2 minuten in de top van een jonge eik, nog volop in (dor) blad."

De Grauwe Fitis — welke naam in ieder geval typerend is voor onze vogel — zou een nieuwe aanwinst voor de Nederlandse lijst zijn. Hoewel waarnemingen van dwaalgasten in het algemeen avifaunistisch van weinig betekenis zijn en hun waarde voornamelijk ontleenen aan de onschuldige verzameldrift van de hartstochtelijke veldwaarnemer, is onze waarneming in zoverre symptomatisch, dat zij past in het beeld van de westwaarts gerichte expansie waaraan de soort in onze eeuw onderhevig is. Voous schrijft hieromtrent in zijn voortreffelijke "Atlas van de Europese Vogels": "De Grauwe Fitis vertoont evenals de Noordse Boszanger een opmerkelijke uitbreidingsneiging vanuit de Siberische taigazone naar N.O.-Europa. Bij de Grauwe Fitis is de gebiedsuitbreiding gedurende deze eeuw bijzonder opvallend geweest. Nadat hij in Oost-Pruisen, aan de kust van de Oostzee, pas in 1905 voor het eerst was vastgesteld, vestigde hij zich daar kort daarna ook als broedvogel (Rossitten). In 1923 werd hij voor het eerst broedend aangetroffen in andere delen van Oost-Pruisen, in 1933 bij Dantzig, in 1935 in Mecklenburg en op het eiland Rügen, tussen 1935 en 1940 in Z.O.-Finland en in 1953 op het eiland Gotland". Met deze gebiedsuitbreiding is in overeenstemming, dat in Groot-Brittannië, waar vóór 1945 de Grauwe Fitis slechts éénmaal (in de vorige eeuw) werd vastgesteld, deze soort in de jaren 1945—1958 12 maal werd waargenomen, in 1960 4 maal en in „ons" jaar 1961 zelfs 6 maal.

Het is hoogst waarschijnlijk, dat onze vogel behoorde tot de subspecies *viridanus*, broedvogel van Oost-Europa en Azië tot Mongolië en Kashmir, doch zekerheid valt daaromtrent uiteraard niet te verkrijgen. Alle andere beschreven vormen van de Grauwe Fitis (*ludlowi*, *trochiloides*, *obscuratus* en *plumbeitarsus*) bewonen Oost-Azië, hetgeen practisch uitsluit, dat een tot één dezer vormen behorend exemplaar naar ons land zou kunnen afdwalen.